

ארבע וסודות

בתורה

שיחת חברים

היכרות ראשונית עם ארבעת היסודות

צבי: אתה שואל שאלה טובה, ובפשטות אתה צודק. אבל חז"ל נותנים לנו מבט יותר עמוק שהוא מאוד בסיסי להבנה-עצמית דרך ארבעת היסודות. והוא, שזה לא נכון שכל תנועה של אדם נעשית לשם מטרה מסויימת. חז"ל מלמדים לנו שיש לאדם דחף טבעי לתנועה כשלעצמה, שאיננה רק בגדר אמצעי להגיע לאיזה מקום או להישג מסויים.

יעקב: אתה יכול לתת לי דוגמה של תנועה כזאת?

צבי: כן - זה פשוט מאוד. רק תנסה לשבת כמה דקות בלי לזוז. אחרי קצת זמן, תתחיל להשתגע. יש כאלו שישתגעו יותר מהר מאחרים, אבל כל אדם שנאלץ לא לזוז לפרק זמן מדי ארוך, ימצא שזה בלתי סביל. וזה בגלל שיש לאדם צורך טבעי לתנועה, מכח יסוד הרוח שבקרב.

יעקב: אתה בטח צודק שאנשים לא מסוגלים לשבת במקום מדי הרבה זמן, אבל הייתי חושב שזה בגלל שזה לא נוח להם להמשיך לשבת. זאת לא אומרת שהם זזים ללא סיבה. להיפך, הם זזים בגלל סיבה מוצדקת - כי לא נוח להם להמשיך לשבת ללא נוע.

צבי: בדיוק כאן היא נקודת ההבדל בין המבט העמוק יותר של ארבעת היסודות, והמבט הטבעי השטחי. על פניו, אדם רק מודע לעובדה שהוא מרגיש אי-נוחות כשהוא יושב זמן מדי ממושך, ולכן הוא מחליט לקום ולזוז. אבל המבט העמוק יותר של ארבעת היסודות הוא להבין שאי-הנוחות הזאת היא לא סתם תחושה לא קשורה שפתאום הופיעה משום

כשמתכלים על ארבעת היסודות בעולם הגשמי, בטוח היינו מסיקים שהיסוד הכי בסיסי זה העפר - האדמה עצמה, ואילו המים, הרוח, והאש שבעולם הגשמי הם משניים לעפר עצמה.

צבי: שאלה מצויינת, ובעז"ה עוד נגיע לזה. אבל קודם כל תענה לי לשנייה על שאלה אחרת: מה נראה לך המצב הטבעי יותר של אדם: לזוז, להסתובב, ולפעול - או לנוח?

יעקב: נו, נראה לי שאדם רק אז אם יש לו סיבה. כשאין לאדם צורך לעשות משהו, הוא נשאר במקומו. אז כנראה שהמצב הטבעי יותר הוא להישאר במקום. אבל איך זה קשור?

צבי: בוא, אני אסביר לאן אני חותר עם זה: השאלה אם המצב הטבעי של אדם הוא לזוז או להישאר במקום היא בדיוק אותה שאלה של אם היסוד הבסיסי יותר באדם הוא יסוד העפר או יסוד הרוח. יסוד העפר שבאדם זה מה שגורם לו להישאר במקום, כמו אדמה שבטבעה נשארת במקומה, ואילו יסוד הרוח שבאדם גורם לו לזוז כטבע הרוח. כשחז"ל מלמדים אותנו שהיסוד הבסיסי ביותר בנפש האדם הוא יסוד הרוח, הם מלמדים לנו שהמצב הטבעי של האדם הוא לזוז, ולא להישאר במקום.

יעקב: הבנתי את מה שאמרת, אבל לא אוכל להגיד שאני באמת מבין. כלומר, איך אפשר להגיד שהמצב הכי טבעי של אדם הוא לזוז? זה לא נראה הגיוני - כמו שאמרתי, כל פעם שאדם זז, הוא הולך לאיזה מקום. זה נראה ברור שהמצב הטבעי של אדם הוא לנוח אלא אם כן יש צורך לזוז!

רקע: בשבוע הקודם, יעקב הזכיר לצבי שמאז שיחתם הארוכה על איך שעבודת דורינו הוא לחיות עם השם בחוש, הוא מחפש דרך איך להביא את הדברים יותר למעשה. כתגובה, צבי הציע ליעקב ללמוד יחד על ארבעת היסודות של המידות, כדרך לחבר בין חייו היומיומיים לתשוקתו לקירבת אלוקים...

צבי: יעקב, אני כל כך מתרגש להתחיל ללמוד את ארבעת היסודות ביחד, ואני מתפלל שיום אחד נוכל להביט אחורה על היום כנקודת ההתחלה של תקופה חדשה בחיים שלנו, כשהתחלנו להסתכל על החיים דרך המבט של ארבעת היסודות. תגיד לי, יש לך עדיפות באיזה מארבעת היסודות אתה רוצה להתחיל?

יעקב: אני לא מכיר אותם כל כך... אה, עדיין... אבל נראה לי להתחיל עם היסוד הכי בסיסי. אני מניח שהכי בסיסי מהיסודות הוא עפר, נכון?

צבי: גם אני חשבתי להתחיל עם היסוד הכי יסודי, אבל האמת היא שלפי מה שמלמדים אותנו חז"ל על ארבעת היסודות, היסוד שנחשב הכי בסיסי הוא רוח ולא עפר.

יעקב: איך זה יכול להיות? כלומר,

צבי: שאלה נפלאה, כל הכבוד! והתשובה היא, שיש לנו יסוד חשוב מאוד, כדלהלן: זה שיש לאדם כח של בחירה, אינו אומר שהוא יכול להחליט מאפס מה לעשות עם עצמו. כל רצונותיו של אדם טבועים בעצם טבעו, ויוצרו על ידי ד'. לרצונות אלו יש דפוס וסדר מסויים, לפי ההרכב הפנימי של האדם והאיזון המסויים בין ארבעת היסודות שמהם מורכבת נפשו. הבחירה החופשית של האדם היא רק להחליט איך בדיוק הוא רוצה לכווין את הכוחות האלו. אם אדם בוחר נכון, הוא ישתמש בשכלו להכיר את רצונותיו המולדים שהם טהורים וטובים מטבעם, וכך ישתמש בהם כמו שצריך. אבל יש לאדם בחירה חופשית גם לבחור לא נכון - שזה בעצם ללכת אחרי יצרי גופו וכח דמיונו, שמעוותים את רצונותיו המולדים ומכוונים את הכוחות הפנימיים האלו באופן חיצוני ומעוות. אבל בשורה התחתונה, אדם לא יכול ליצור בעצמו רצונות שאינם קיימים בקרבו או להיפטר מרצונות שנמצאים בו. כל מה שהוא יכול לעשות זה רק לזכך את רצונותיו כדי שיתגלו בצורה הנכונה, אבל כל הרצונות של אדם יוצרו אך ורק על ידי ד'.

יעקב: כנראה זה לא סתם מקרה שהמדענים לא מודעים לתופעה זו. המדענים כנראה לא רוצים להודות שיש רצונות מולדים שאינם של אלו שבכלל מאמינים בבחירה, מבוססת על ההנחה שאדם יכול להחליט לעשות כל מה שהוא רוצה, בלי שתהיה שום הגדרה מוחלטת של נכון ולא נכון...

צבי: ברור. בכל אופן, אני מקווה שקבלנו איזושהי תמונה מהו יסוד הרוח. כעת, הדברים עדיין די מופשטים, אבל רק הספקנו לדבר על הראשון והכי דק מארבעת היסודות. בעזרת ד' כשנתקדם, התמונה תובהר יותר...

יעקב: לא לדאוג - כבר נתת לי הרבה חומר למחשבה, ואני כבר מחכה להמשיך שבוע הבא!

צבי: בסייעתא דשמיא, גם אני!

איך כל ארבעת היסודות משתלבים ביחד, וזה יתחיל להיראות יותר מציאותי ומוחשי. העיקר עכשיו בשלב הראשון, הוא רק להבין את המושגים.

יעקב: בסדר. אז תגיד לי אם הבנתי נכון - בקיצור, אמרת שהיסוד הראשון הוא יסוד הרוח שיוצר באדם רצון לתנועה. אבל באמת, עדיין לא הבנתי - למה האדם רוצה לזוז? הלא יש כלל שכל רצון חותר לאיזו מטרה?

צבי: תגיד לי יעקב - למה הרוח נושבת?

סיכומים שיחת חברים

- ♦ יסוד הרוח - היסוד הכי בסיסי ולא עפר כמו שחשבתי.
- ♦ המצב הטבעי של האדם הוא לנוע ולא לנוח כמו שחשבתי. ראיות לכך: אי אפשר לשבת במקום הרבה זמן. נוצר דחף לזוז רק לשם תנועה ולא כדי להשיג משהו. גם תינוק הנהה כשמגדנדים אותו בלי מטרה כלשהי.
- ♦ בחירה חופשית מול רצונות מולדים: המסקנה - הבחירה היא איך לכווין את הרצונות האלו. אבל אי אפשר ליצור רצונות חדשים או להיפטר מרצונות שנמצאים, אפשר רק לזכך אותם.

מהי המטרה שלה? הרי הרוח נושבת כל הזמן לכל הכיוונים בלי שום מטרה ניכרת. ויותר עמוק - הרוח היא תוצאה מההסתובבות וההקפה של כדור הארץ. אבל מה גורם לכדור הארץ להקיף את השמש?

יעקב: לא יודע...

צבי: פשוט מאוד - כי כך ד' ברא אותו. התנועה של הרוח וההקפה של כוכבי הלכת הן לא כמו התנועות המתוכננות של אדם שנעשות כדי להשיג מטרה מסויימת. אלו הן תנועות טבעיות שהונעו על ידי ד' בזמן בריאת העולם. וזה בדיוק ההגדרה של יסוד הרוח שבאדם - הוא רצון טבעי מולד לתנועה, שהונע על ידי ד' בזמן בריאתו.

יעקב: יש משהו כאן שלא מובן לי - כל המושג הזה של רצון מולד וטבוע באדם נשמע קצת מוזר. הלא יש לאדם בחירה חופשית להחליט מה הוא רוצה לעשות עם עצמו? מה זאת אומרת בדיוק שיש לאדם רצון מולד שהוא לא בחר לרצות?

מקום. יש מערכת ודפוס קבוע לתחושות הפנימיות שלנו! הסיבה שאנחנו פתאום מרגישים אי-נוחות כשיושבים במקום מדי הרבה זמן היא כי יש לנו כח פנימי של רוח, שדורש ממנו לזוז. או במילים אחרות, אי-הנוחות מיישבה ממושכת היא רק התופעה, אבל הסיבה השורשית היא שבפנים אנחנו עצמנו באמת רוצים לזוז!

יעקב: אם הבנתי נכון, אתה טוען שבן אדם יותר עמוק, במקום להרגיש אי-נוחות מיישבה ממושכת ולכן להחליט לזוז, הוא מיד יכיר בתוך עצמו תביעה פנימית לתנועה?

צבי: בדיוק. ואפשר לראות את זה אפילו בתינוק. ידוע כשתינוק בוכה, יתכן שזה בגלל שהוא רעב או שהוא צריך שיחליפו לו חיתול, אבל גם יתכן שהוא פשוט רוצה שינדנדו אותו. מאיפה נובע הרצון הזה של התינוק להתנדנד? למה זה מרגיע את התינוק ועוזר לו להירדם?

יעקב: שמעתי פעם תאוריה שזה בגלל שהתינוק התרגל לתנועה כשהיה בתוך רחם אמו...

צבי: כנראה כך אמרו המדענים כשלא הצליחו להבין את הסיבה האמיתית... אבל לפי מה שחז"ל הקדושים מלמדים אותנו, התשובה היא מאוד פשוטה: הנה לך דוגמה מובהקת של הצורך הטבעי והפשוט לתנועה של יסוד הרוח, שמתבטא כבר מהיום הראשון של חיי תינוק.

יעקב: אני שומע, אבל אני עדיין לא יכול להגיד שהצלחתי להתחבר לנקודה. תכל'ס, כל פעם שאני זז, לפחות נראה לי שאני זז לסיבה. יכול להיות שאתה צודק שעמוק בפנים הסיבה שיותר נוח לי לזוז נובעת לפעמים מאיזה רצון פנימי לתנועה, אבל לא נראה לי שאני אי פעם הרגשתי את הרצון הזה...

צבי: תקשיב יעקב, אנחנו רק מתחילים עכשיו, אז לא לדאוג אם אתה לא מצליח להתחבר לכל נקודה מיד. השלב הראשון הוא להבין מהם ארבעת היסודות ואיך הם עובדים. כעת, תאמין לחז"ל שהכח הכי עמוק והכי יסודי מארבעת היסודות הוא הרצון לתנועה לשם תנועה. ככל שנתקדם, תתחיל לראות יותר את התמונה הגדולה

לקנות צורת מחשבה עיונית בעבודה.

אחרי שהאדם שמע עשרות פעמים ויתר על כן, הוא צריך לבדוק, האם הוא מתחיל להרגיש שההד של צורת המחשבה - לא הזכרון של כל פרט של מה שנאמר, אלא ההד של צורת המחשבה - הולך ומתפתח אצלו.

כמו שבלומדוס, אדם בהתחלה, אפילו שאומרים לו סברא הוא לא מבין מה שרוצים. אדם יכול לראות את זה בבית - אני יכול לראות את זה אצלי בבית. יש בחורים מבוגרים ויש ילד קטן. אז כשהוא היה קטן, אם היו מדברים בלומדוס אז התגובה שלו היתה, "מאי נפקא מינה בין שני הצדדים?". פתאום אתה רואה לאט לאט שהילד גודל, ואז הוא מתחיל פתאום לקלוט שכבר יש נפקא מינה. אחרי שהוא מתחיל לקלוט שיש נפקא מינה, לאט לאט מתחילה גם לעניין אותו נקודת הנידון. אבל בהתחלה, נראה לו שזה דברים של מה בכך. הוא אפילו לא שומע מה שאומרים.

מעין אותו דבר כאן: בהתחלה נראה לבני אדם מסויימים ששומעים את הדברים שזה תסבוכים בנפש, דקויות שאין להן נפקא מינה, זה בור בלא תחתית - כל אחד יגדיר את זה איך שהוא רוצה. אבל הצד השווה שבדבר, שהאדם לא שומע כזה צליל. לאט לאט האדם נפתח למהלך הדברים, ולאט לאט הוא מתחיל לשמוע שיש כזה צליל. אחרי שישמע כזה צליל, לאט לאט הוא יתחיל להתעניין, לאט לאט זה יתחיל להעסיק אותו. ולאט לאט, אם הוא זוכה, זה גם מגיע [להיות] בקשת נפשו, והוא כבר מבין ששם נמצא סוד הצלחתו.

[המשך בס"ד בשבוע הבא]

[התבאר בדברי מורינו הרב שהובאו כאן שבוע שעבר, שהמטרה הראשונה כשמדברים בסוגיה של ארבעת היסודות ומלבנים אותה, הוא להיכנס לצורת מחשבה כזו. להלן המשך דברי הרב מאיפה שהפסקנו שבוע שעבר.]

מצד כך, אין המטרה שיזכרו כל מילה שתיאמר, ויתר על כן: גם אם חלק מהדברים לא מובנים, וחלק מדקות הדברים לא מובנת עד הסוף, זו לא נקודת הנידון בהתחלה. נקודת הנידון זו להתרגל לקנות מהלך של מחשבה.

רק להתרגל לקנות מהלך של מחשבה צריך לפחות כמה מאות שיעורים. כמה מאות! כל אחד מאיתנו, עד שהוא קנה את צורת המחשבה של הויות דאביי ורבא, כמה שיעורים הוא שמע קודם לכן? הוא שמע הרבה מאוד! אחרי שהוא שמע מאות רבות של שיעורים, זה נקנה אצלו בנפש. אז זו מטרה ראשונה לעצמה.

כשהאדם מרגיש שצורת המחשבה הלכה ונפתחה אצלו, אפשר לדון על נקודה נוספת. אבל מי ששומע סוגיה אחת, וזה לא נפקא מינה אם זו תהיה עצבות, זו תהיה עצלות, זו תהיה תאוה, זו תהיה דברים בטלים - כשתקום מן הספר והוא מחפש מה לעשות, אז זה נכון שזה כתוב בדברי הרמב"ן, אבל הוא עוד לא נמצא שם! מחמת שהנידון הוא נידון הרבה, הרבה, הרבה, הרבה, קודם.

זה לוקח הרבה זמן, באופן שהאדם צריך להרגיל את עצמו, ראשית כל, לקנות צורת מחשבה פנימית של עבודה. כמה זמן? זה משתנה מנפש לנפש, וזה משתנה מכל אדם, מהיכן שהוא נמצא. לא כל הנפשות שוות, לא כל המצבים שווים, כל אחד לפי עניינו. אבל זוהי מטרה ראשונה בלבד, לקנות צורת מחשבה עיונית בעבודה,

מדור תיקון המידות

תחזיק מעמד לטווח הארוך.

במקרה שלך, כדי לפתח תוכנית לימוד מאוזנת כראוי יש כמה נקודות לקחת בחשבון:

א. אתה צריך להחליט כמה המטרה הזאת חשובה לך בייחס למטרות האחרות המתחרות לזמנך. זאת אומרת, שאתה צריך להחליט כמה מהזמן והכחות שלך ראוי לך להשקיע בלימוד הזה, לעומת בלימודים אחרים, במשפחה, בהתעסקויות האחרות שלך, וכו', ולפ"ז להגדיר שאיפה ברורה ומדוייקת. [זה מקביל ליסוד האש שהוא המקור של הכחות של שאיפה והשתוקקות לעלייה והתעלות].

ב. אתה צריך למצוא דרך איך להתחבר לתחום הזה של לימוד וליהנות ממנו. כמו שחז"ל אומרים, "לעולם ילמוד אדם מה שליבו חפץ". כדי שהקבלה שלך תחזיק מעמד לטווח הארוך, זה לא מספיק רק לשאוף לדעת את הנ"ך ולהעריך אותו. כדי שהסדר יחזיק מעמד, אתה צריך להתחבר אליו ולהרגיש שזה באמת שייך אילך. [זה מקביל ליסוד המים שבאדם שיוצר חיבור].

ג. אתה צריך לקבוע קצב מתאים לסדר הלימוד, כדי שיהיה לך איזון נכון בין רכישת הספקים מספיק גדולים שיתנו לך הרגשה של התקדמות, כשבו בזמן אתה שומר על הרוגע הפנימי והיישוב הדעת הנצרכים בכדי ללמוד ולהבין את החומר היטב. [זה איזון בין היסודות של הרוח - תנועה, ועפר - רוגע].

בהצלחה!

שאלה: לפני תקופה קיבלתי התעוררות ללמוד נ"ך, והחלטתי לקבוע לעצמי סדר ללמוד כל יום כמות מסויימת. אבל ככל שהזמן עובר, אני שוב ושוב מוצא שאני לא מצליח לשמור על הסדר הזה שלי. איך אפשר לתקן את הבעיה הזו לפי שיטת ארבעת היסודות?

תשובה: הקבלה שלך ללמוד נ"ך היא בהחלט ראויה לשבת, ואשריך שאתה עובד על עצמך לכיין את כוחותיך באופן כל כך חיובי. עם זאת, אם אתה רואה שאתה לא מצליח לשמור על הקבלה שלך למעשה, כנראה שזה סימן שאתה צריך להתבונן קצת יותר עמוק בתוכנית הלימוד שקבעת לעצמך.

ההתעוררות והשאיפה שלך אמנם נובעות ממקום פנימי מאוד חיובי, אבל יתכן מאוד שעדיין יש צורך להמשיך לפתח ולשפר את תוכנית הלימוד שקבלת על עצמך בכדי להגיע לתוכנית הלימוד שבאמת מתאימה לאופי שלך ולמצבך. רוב הזמן, כשאדם מקבל על עצמו קבלה מחמת התעוררות פתאומית, חסר לו באותה שעה היישוב הדעת להתבונן בצדדים השונים של האופי שלו ולפתח תוכנית מושלמת איך להשיג את מטרותיו. וזה לא מגרע מהערך של ההתעוררות. להיפך, זהו הטבע של כל התעוררות, וזה דבר מאוד חיובי לקבל על עצמך קבלה בזמן של התעוררות, למרות שלא מספיק תכננת את כל פרטי הקבלה עד הסוף. אולם, ככל שאתה ממשיך בדרכך, לעתים קרובות תצטרך לשנות ולשפר את פרטי התוכנית לפי הצורך, כדי שהקבלה אכן

לפני קודם כל נסביר קצת את מהות המידה ומאיזה יסוד היא נובעת, אז נביא כמה מקורות מדברי חז"ל המדברים אודות סוגיה זו, ונסיים עם תיאור כללי איפה המקום הנכון להשתמש במידת הגמישות ואיפה היא איננה מידה רצויה.

מהות המידה: כמו שבטבע הגשמי יש חומרים יותר גמישים, כמו גומי, ויש חומרים פחות גמישים, כמו ברזל, כן הוא במידות הנפש - יש כח בנפש לעמוד תקיף וקשה, ויש כח בנפש להיות גמיש וזורם. מארבעת היסודות, שורש מידת הגמישות מגיע מיסוד המים, כמו שידוע שככל שהחומר יותר לח הוא יותר גמיש.

מקורות בדברי חז"ל: א. תענית כ: טובה קללה שקילל אחיה השילוני את ישראל יותר מברכה שבירכן בלעם הרשע.

אחיה השילוני קללן בקנה... קנה זה... אפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו, אין מזיזות אותו ממקומו אלא הולך ובא עמהן, דממו הרוחות עמד הקנה במקומו. אבל בלעם הרשע בירכן בארז, שנאמר "כארזים עלי מים" - מה ארז זה... אפילו כל הרוחות שבעולם נושבות בו אין מזיזות אותו ממקומו, כיון שנשבה בו רוח דרומית עוקרתו והופכתו על פניו... [כלומר שעל פניו להיות כארז זו ברכה ולהיות כקנה זו קללה, כי הרוח כל הזמן מניף את הקנה, מה שאין כן הארז שאיננו זו ברוח. אולם באמת, טובה הקללה להיות כקנה מהברכה להיות כארז, כי כאשר מגיעה רוח הדרומית החזקה מכולם, הארז נעקר ונשבר, מה שאין כן הקנה שאיננו נפגע כלל. ולכן מסיימת הגמ': תנו רבנן, לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז.

ב. נדה לא: ומפני מה האיש מקבל פיוס ואין אשה מקבלת פיוס? זה ממקום שנברא, וזו ממקום שנבראת. ופירש רש"י: מקבל פיוס. נוח לרצות: זה ממקום שנברא. אדמה. עפר תיחוח נוח ליבטל, אבל בשר ועצמות קשין: [כלומר שהגמ' שואלת למה טבע האיש להיות יותר "נוח לרצות" מהאשה, ועונה כי אדם הראשון נברא "עפר מן האדמה", וטבע העפר הלח לשנות צורה בקלות, משא"כ חוה שנבראה מ"אחת מצלעותיו", הרבה יותר קשה לה לשנות צורה ולהתפיס.]

ג. יבמות קכא. - תניא אר"ג, פעם אחת הייתי מהלך בספינה וראיתי ספינה אחת שנשברה והייתי מצטער על תלמיד חכם שבה ומנו רבי עקיבא, וכשעליתי ביבשה בא וישב ודן לפני בהלכה. אמרתי לו בני מי העלך? אמר לי, דף של ספינה נזדמן לי וכל גל וגל שבא עלי נענעתי לו ראשי. מכאן אמרו חכמים, אם יבואו רשעים על אדם ינענע לו ראשו. ופירש רש"י: ינענע לו ראשו. ידחה מפני השעה, ולא יתגרה בהן: [וציינו שם שכוונת רש"י לגמ' ברכות סד. "אמר ר' אבין הלוי, כל הדוחק את השעה שעה דוחקתו, וכל הנדחה מפני השעה שעה נדחת מפניו". ועכ"פ למדנו שכאשר מגיעים לאדם מתנגדים או מצבים שהם נגד רצונו, במקום להתקומם נגדם יש לנענע את ראשו ולתת להם לעבור עליו, וככה ידחו בסוף מפניו.]

מקורות ומקבילות לשיחת חברים

מקורות ומקבילות למדור זה:

שהיסוד הכי בסיסי הוא רוח - ספר יצירה [פ"א, ט], ספר דע את נפשך [ריש פ"ג] (מהרב שליט"א).
הבחנה האם המצב הטבעי פעולה או מנוחה - שיעור א' מ"תיקון כח העצלות" (מהרב שליט"א).
המחשת כח התנועה שבאדם - ספר דע את נפשך [פרק א' אות ד] (מהרב שליט"א).

המודעות לתחושות הפנימיות ולא רק לתופעותיהם - תיקון כח הריכוז [סוף פ"ג] (מהרב שליט"א).

השלב הראשון זה להבין את הסוגיות בשכל - ספר הכרה עצמית והעצמת הנפש [פ"ה] (מהרב שליט"א).

כל רצון חותר למטרה - קל"ח פתחי חכמה לרמח"ל [ריש פתח ג'], וע"ע מו"נ ח"ג פכ"ה.
תנועת הרוח מיוחסת לה' - מו"נ ח"ב פ"ל [וע"ע שם פ"ד ביחס לסיבוב כדור הארץ], חובות הלבבות [שער הבחינה פ"ה], דע את נפשך [פ"א אות ד].
כח הבחירה לא מתחיל מאפס - מכתב מאליהו [ח"א], קונטרס הבחירה [ח"א], עלי שור [ח"ב עמו' לח].

ד. נדרים סו: [לפי פירוש המפרש] - הגמ' מספרת סיפור על בן אדם מבבל שעלה לארץ ישראל והתחתן. ביום הראשון, אמר לאשתו לבשל לו "שני עדשים", כאשר כוונתו היתה כמו שהיה נהוג אז בלשון בני אדם שתבשל לו מעט עדשים.

אך אשתו לא רצתה לשנות מדבריו, והלכה ובשלה לו רק שני עדשים בלבד, ובעלה כעס עליה. למחר, אמר לה הבעל שתבשל לו מידה גדולה מאוד של עדשים [כמו "עשרים קילו עדשים"], כאשר הוא חשב שעכשיו היא ודאי תבין שכוונתו שתבשל מספיק לכדי סעודה, אבל היא הלכה ובישלה בדיוק אותו שיעור של עדשים שבעלה הזכיר, שהיה הרבה מעבר למה שהוא רצה. בפעם השלישית, בעלה ביקש שתלך ותקנה שני "בוציני", כאשר כוונתו היתה לאבטיחים, אבל היא הלכה וקנתה שני פמוטות, שגם הם נקראים "בוציני" בארמית. בעלה שכעס עליה, אמר לה ללכת ולשבור אותם "אריש בבא", וכוונתו היתה שתשבור אותם על פתח הבית. אבל אשתו חשבה שכוונתו היתה שתשבור אותם על ראשו של בבא בן בוטא, שהיה יושב שמה ודן דין תורה, והיא הלכה ושברה אותם על ראשו. בבא בן בוטא שאל אותה מאי האי, והיא השיבה לו "כך ציווני בעלי". השיב בבא בן בוטא, "את עשית רצון בעלך, המקום יוציא ממך שני בנים כבבא בן בוטא". [הננו לומדים כאן על חשיבות מידת הגמישות ביחסי בין אדם לחבירו, ועל התוצאות העגומות של מי שיקח כל משפט רק כפי מובנו המילולי מבלי לנסות לצאת מהריבוע ולהבין את הבן אדם השני ורצונו. ומאידך, למדנו על הענוה והגמישות של בבא בן בוטא, שגם כאשר הלכה ושברה את הפמוטות על ראשו בעיצומו של דין תורה, הוא היה יכול לדון אותה לכף זכות ולברך אותה.]

ה. כתובות טז: - תנו רבנן כיצד מרקדין לפני הכלה בית שמאי אומרים כלה כמות שהיא, ובית הלל אומרים כלה נאה וחסודה. אמרו להן ב"ש לב"ה, הרי שהיתה חיגרת או סומא אומרי' לה כלה נאה וחסודה, והתורה אמרה מדבר שקר תרחק? אמרו להם ב"ה לב"ש, לדבריכם מי שלקח מקח רע מן השוק ישבחנו בעיניו או יגננו בעיניו? הוי אומר ישבחנו בעיניו! מכאן אמרו חכמים, לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות. רש"י: תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות לעשות לאיש ואיש כרצונו: [אנחנו לומדים מכאן שהאדם צריך ללמוד להסתכל על הדברים לא רק מנקודת המבט של עצמו, אלא להסתכל מנקודת המבט

של השני. כאשר מסתכלים מהמבט של מי שכבר קנה את החפץ, אנחנו מבינים שביחס למצבו כעת, הטוב שיש בחפץ זה באמת הכי טוב לו, וזה כבר לא משנה אם אתמול הוא היה יכול לקנות משהו יותר טוב. וגם זה סוג של גמישות, להיות יכול לקבל הסתכלויות שונות על אותו דבר, וזה נצרך בכדי שדעתו של אדם תוכל להיות מעורבת עם הבריות.]

אחרי אחרים. ע"ז נאמר שאברהם אבינו היה "אברהם העברי" - שהוא היה בצד אחד וכל העולם כולו בצד השני, וזהו השימוש הטוב במידת "קשה עורף" של

ארבעת היסודות בלשון רבותינו

[מבאר איך גופו של אדם נברא מארבעת היסודות גשמיות, שהם מקבילים לארבעת היסודות הרוחניות של המרכבה העליונה.]

"כד אתברי אדם... ארבע סטרי דעלמא אתחברו בההוא אתר דאקרי בי מקדשא, ואינון ארבע סטרין דעלמא אתחברו בארבע סטרין דאינון יסודין דעלמא תתאה, א"ש ורו"ח ומי"ם ועפ"ר.... ואתקין מנייהו קודשא בריך הוא חד גופא בתקונא עלאה... ואינון אבהן דכלהו עלמין, ורזא דרתיכא עלאה קדישא... [זוה"ק פרשת וארא דף כג:].

[תירגום (כפי המובן הפשוט): "כאשר נברא האדם... ארבע רוחות העולם נתחברו באותו מקום שנקרא בית המקדש, ואלו ארבע רוחות העולם נתחברו בארבע צדדים שהם יסודי העולם התחתון, אש ורוח ומים ועפר.... ועשה מהם הקדוש ברוך הוא גוף אחד בדפוס עליון... ואלו הם האבות של כל העולמות, וסוד המרכבה העליונה הקדושה".]

ו. בפרשת פנחס, כאשר משה רבינו ביקש מהקב"ה שימנה מנהיג עבור כלל ישראל שינהיג אותם אחרי מותו, הוא ביקש "יפקוד ה' אלוקי הרוחות", ופירש רש"י: אלהי הרוחות למה נאמר, אמר לפניו, רבונו של עולם, גלוי וידוע לפניך דעתו של כל אחד ואחד, ואינו דומין זה לזה. מנה עליהם מנהיג שיהא סובל כל אחד ואחד לפי דעתו: והשיב לו הקב"ה שימנה את יהושע "איש אשר רוח בו", ופירש רש"י: אשר רוח בו - כאשר שאלת, שיוכל להלוך כנגד רוחו של כל אחד ואחד: [כלומר שהוא יוכל להכיל את כל המהלכים השונים של כולם ולדעת איך להתאים את עצמו להנהיג את כולם יחד, כל אחד כפי דרכו וצרכיו].

מקום השימוש הנכון במידת הגמישות: נעמיד רק כמה כללים בסיסיים, וישמע החכם ויוסיף לקח.

א. זה פשוט שבנוגע לעקרונות שלנו, אסור וא"א לנו להיות גמישים ולהימשך

כלל ישראל, להישאר אדוקים להקב"ה ותורתו למרות כל הפיתויים והנסיונות.

ב. כמו כן, בנוגע לדקדוק הדין או לעניני חשבון הנפש וכיוצא בו על עבודתינו,

הרי הקב"ה "מדקדק עם סביביו כחוט השערה", וודאי אין כאן מקום לגמישות. ועל אותה הדרך במידת האמת, הרי הסוטה מן האמת כמלא נימא הוא כבר נכשל בשקר, וודאי שאין זה מקום הנכון למידת הגמישות. וכן בלימוד התורה, צריכים לתת לכל דבר הגדרה מדוייקת, ולא להשתמש בהגדרות "גמישות".

ג. עיקר המקום לגמישות הוא בענייני עוה"ז, וכמ"ש הרמב"ם בהלכות דיעות (פ"ז ה"ז) "ראוי לו לאדם להיות מעביר על מדותיו על כל דברי העולם [הזה], שהכל, אצל המבינים, דברי הבל והבאי". וכמו"כ, בכל ענין בחיים שאינו תחת שליטתנו ואינו חלק מעבודתנו, עלינו לקבלו בשמחה ולבטוח בה, ולקיים "ואהבת את ה' אלוקיך... בכל מאדך" - "בכל מדה ומדה שמוודד לך, הוי מודה לו במאוד מאוד" (ברכות נד.).

ד. מידת הגמישות חשובה מאוד ביחסי בין אדם לחבירו, כי מי שגמיש הרבה יותר קל לו לחיות בשלום עם אחרים, כי הוא מסתגל לטבעו ורצונותיו של השני, במקום לדרוש שהשני יתאים את עצמו לדרישותיו. כמו כן, מידת הגמישות עוזרת כשאדם עובר מצב של קושי או אכזבה. ככל שהאדם יותר גמיש, ככה הוא זורם יותר עם המצב ופחות נשבר ממנו.

ארבעת היסודות - יסוד האש - תיקון כח השנאה

פתיחה - מהות מדת השנאה

מהות מדת השנאה

כתב בשערי קדושה (חלק א שער ב) וז"ל, "יסוד האש - ממנו נמשכת הגאווה, וכו'. והשנאה לזולתו על היותו גדול ממנו, וזה ענף מגאווה", עכ"ל.

היפוך השנאה היא האהבה, שהיא מיסוד המים. וכנודע, אש ומים ב' הפכים.

נמצא שכללות מדת השנאה שורשה ביסוד האש. ורמז יש בדבר, שנא אותיות נ - אש.

ושורשה, להגדיל את עצמו, וכמ"ש מהרח"ו שם, "הגאווה הנקראת גסות הרוח, להיות היסוד הקל ו"גבוה" מכולם".

השנאה, שהוא ענף הגאווה, גדרו "והשנאה לזולתו על היותו גדול ממנו", והיינו "גבוה" ממנו, ש"חבירו גבוה, והוא שפל". ונמצא

שהשנאה הוא ענף מן הגאווה. אולם בגאווה, אני גבוה. משא"כ בשנאה, חבירי גבוה ואני שפל. וככל שחבירי גבוה יותר ואני שפל, כן נעשה מרחק רב ביניהם ותגדל השנאה.

ועומק השנאה שהפך אהבה, אהבה בגמטריא אחד, לעומת כך בשנאה הם נעשים שנים. וזהו לשון שנאה, נוטריקון שנים - אחד, שעל ידי השנאה נעשים מאחד לשנים. היפוך אהבה, שמשנים נעשה אחד.

לכל ארבעת היסודות (עפר, מים, רוח, אש) יש ארמ"ע דארמ"ע דפרטות

ככל מדה שנחלקת לארבעת היסודות, כן מדה זו נחלקת לשנאה דעפר, שנאה דמים, שנאה דרוח, ושנאה דאש, וכולם שורשם באש, כנ"ל. וכן כל אחד מהם נחלק לארבעה נוספים ארמ"ע בעפר דאש, ארמ"ע במים דאש, ארמ"ע ברוח דאש, וארמ"ע באש

דאש, של מדת השנאה.

ראשית נבחר בס"ד בכללות, מהו עפר דשנאה, מהו מים דשנאה, מהו רוח דשנאה, ומהו אש דשנאה.

חלוקת הארבעת היסודות של מדת השנאה

עפר דשנאה [עפר שבאש] - עפר מהותו כבידות, ולכך מקומו למטה, ולכך עיקר הכאב שבשנאה הוא היחס שאני למטה וחבירי למעלה, אולם עיקר הכאב שאני למטה.

מים דשנאה [מים שבאש] - מים-חיות, ומכח השנאה הוא מאבד

את חיותו במדרגתו, ופעמים אף מקבל מעט חיות מן השנאה עצמה.

רוח דשנאה [רוח שבאש] - התעוררות הרוח להוריד את חבירו מגדלותו וגבהו, ופועל שחבירו יהא שפל ממנו.

אש דשנאה [אש שבאש] - אש מכלה, ועל ידי כן היא מכלה את מי ששונאו. כי פעמים יוצא לכלות לגמרי את מי שהוא שונא, ולא רק להורידו ממדרגתו וגבהו.

פרק א - עפר שבעפר שבאש

נרחיב מעט ונבאר.

בתחילת יצירת האדם, נברא אדם אחד, אדה"ר. לאחר מכן נטל הקב"ה צלע מן אדה"ר וממנה בנה את חוה, ונעשה שנים. בצורת יצירת האדם באופן הזה הושרש בו ב' תפיסות. (א) יחיד - אחד, "לפיכך נברא אדם יחיד". (ב) כח של שנים, "זכר ונקבה בראם".

ולכך מחד עבודת האדם לחיות יחידים בצורת יצירתו, וכאברהם שנאמר בו "אחד היה אברהם - אחד קראתי", ומכח כך הוא דבוק בעבודתו את בוראו, ואינו מביט על זולתו אלא מתבודד בעולמו בעבודת קונו. אולם מאידך, עבודת האדם להצטרף לזולתו, אולם עיקרו מתוך מבט של מים, אהבה, נתינה, כאברהם, ולא מתוך אש של הגדלת עצמו וכאב על הגדלת חבירו. כי כאשר חיבורו של האדם אל הזולת עיקרו מיסוד המים, יש לו עין טובה על זולתו, ולא שנאה וקנאה.

כמוכן ששייך גם חיבור של מים דקלקול לזולתו כגון חמדה, וכן שייך חיבור של אש דתיקון לזולתו, בבחינת שמלבנים את השוני ביניהם ועי"ז למדים זה מזה. וכמ"ש אב ובנו ורב ותלמידו בתחילה נעשים אויבים לזה לזה אולם אח"כ נעשו אוהבים, כי לומדים זה מהשוני של זה. אולם עיקר החיבור הראשוני לזולתו צריך שיהא מיסוד המים, אהבה, נתינה, עין טובה.

הקלקול

נתבאר בפתיחה שעפר דאש של שנאה ענינה כבידות שבעפר, וכואב לאדם שהוא למטה וחבירו למעלה, אולם עיקר הכאב הוא שאני למטה. כבידות זו כשהיא בתוקפה, נגלה בה מדת העצבות שיסודה ביסוד העפר, וכן נגלה בה העצלות שיסודה מיסוד העפר. וכנודע, יסוד העפר יש בו ב' איכויות, יבש וכבד. יבש - היפוך לח, חוסר חיות. כבד - היפוך קל, העדר תנועה והכבדת התנועה.

ובעפר שבאש שבאש, נגלה הכבידות שבעפר. וכאשר האדם רואה שחבירי למעלה ואני למטה, אזי נולד בו עצלות לעלות לעילא וקרוב ליאוש להצליח לעלות למעלה ועי"ז הוא נעשה דבוק מאד בעפר. וככל שחבירו עולה יותר, כן השנאה גדולה יותר, וכך נעשה דבק בעפר יותר ויותר עד כדי כך שפעמים בכל פעם שנזכר בחבירו שעלה מעלה והצליח, אזי הוא נעשה כמו אבן דומם שאינו רוצה לפעול, לרוב כבידות העפר והיושב המתגלה בו. (הכבידות עיקרה בעפר דעפר, וחוסר חיות עיקרה במים דעפר).

התיקון

התכנסות והתיצבות בתוך עולמו שלו לבלתי נטות במחשבתו על זולתו כלל, לא על מעלותיו ולא על חסרונותיו, לא על הצלחתו ולא על כשלונותיו, אלא קביעות בתוך חיי עצמו בבחינת 'לפיכך נברא אדם יחיד' [סנהדרין לח.], וכל עסקו אינו אלא בחובת האדם "בעולמו", כלשון המסילת ישרים בתחלתו. זהו שורש תיקונו.

פרק ב - מים שבעפר שבאש

גבוה יותר והוא שפל יותר, כן השנאה הולכת וגדלה. והרי שככל ששולטת השנאה של מים דעפר דאש, כן חיותו הולכת וקטנה, וכן שנאתו הולכת וגדלה.

התיקון

לעולם כל אדם נצרך מים - חיות. פעמים יש לו לאדם חיות גדולה יותר, ופעמים חיות קטנה יותר. ככל שהאדם תובע חיות גדולה יותר ויותר בתדירות, כן סכנתו גדולה יותר שיפול להעדר חיות, כי חיות גדולה תדירה איננה מצויה כמעט, לעומת כן חיות קטנה מצויה מאד.

נגדיר ראשית את צורת החיים הנכונה: בקשת חיות כמעט בתדירות חיות מועטת, ולעיתים חיות מרובה.

הקלקול

נתבאר שעפר דאש, מכח מדת השנאה, מוריד את השונא לעפר. ובפרטות למים דעפר דאש, עי"כ הוא נוטל את חיותו של השונא, לא רק מכח יסוד האש המייבש, אלא מכיון שע"י שנאתו שהוא למטה בעפר, והשונא למעלה באש, עי"ז שהוא מדבק את עצמו בעפר הוא נדבק בעצבות שבעפר, שהיא העדר חיות. וכאשר הוא נמצא במים דעפר דאש, מתייבש חיותו, ומכח כך הוא קרוב מאד לירד לעפר דעפר דאש, עצלות.

דביקות חזקה זו בעפר יכולה לגרום להרחיב את השנאה במי שהוא שונא אותו, ושנאתו תלך ותגדל, ופעמים חבירו הולך ועולה והוא הולך ויורד, והרי שמצד כך שחבירו עולה והוא להיפוך יורד (רוח), זה מחדד את השנאה. ויתר כל כן, ככל שחבירו

וככל שמן השמים הוא מקבל חיות מרובה לעיתים תוכפות, זו מתנה. (אצל יחידי סגולה שחיים תדיר עם עומק פנימיותם, מצויה אצלם חיות גדולה תדירה יותר ויותר.)

יתר על כן, אדם צריך להרגיל את עצמו לקבל חיות גדולה אף מן חיות קטנה. כמשל לאדם ההולך במדבר ומשא כבד על שכמו והוא צמא מאד למים, לפתע פוגש בו אדם ונותן לו רביעית מים קרים, אף שהכמות שקיבל אינו כמות לחיות גדולה, אולם הוא

מקבל מכך חיות גדולה, כי היה צמא מאד, וניתן לו מים קרים המרורים מאד.

ככל שאדם מרגיל את עצמו לקבל חיות מדברים קטנים, ויתר על כן חיות גדולה מדברים קטנים, כן סכנתו ליפול ממים דעפר דאש לעפר קטנה יותר, כי גם בעפר דעפר דאש יש לו חיות קטנה אך גדולה.

פרק ג – רוח שבעפר שבאש

הקלקול

רוח הוא כח התנועה, ולעולם רוח דעפר זו איננה פועלת בתוקף רב מאד, כי הוא רוח דעפר, והרי שהעפר מגביל או מאזן את תנועת הרוח. וכאשר זו רוח דעפר דאש, כח האש שבה פועל יותר תנועה, כאש המדלגת ומקפצת, אולם מ"מ זו רוח דעפר דאש, וכח הקיפוץ והדילוג שבה מוגבל.

ובדקות יותר, רוח זו יוצרת תנועה תדירה בין עפר ואש, שהרי היא רוח דעפר דאש, ולכך היא תדיר מתנועעת ביניהם. וכבר נתבאר לעיל שמהות השנאה, שאני למטה (עפר) וחבירי למעלה (אש), והאדם מתנועע בין מצבו שלו, בעפר, לבין מצב חבורי, שהוא באש, וחוזר חלילה. ונמצא שרוח דעפר דאש הוא יסוד ושורש מדת השנאה, כי תנועה זו חוזרת ומעוררת תדיר את הכרת והרגשת המצב ש'הוא למעלה, ואני למטה', אולם הדגש נוטה יותר לאני למטה.

ובלשון דקה יותר, רוח דעפר דאש עיקרו שהאדם עצמו מתנועע בעולמו שלו בין העפר שלו בין האש שלו, אולם במדת השנאה הוא מתנועע בין העפר שלו לאש של חבירו, וזהו הקלקול. מובן הדבר, שככל שתנועתו תהא בתוך עצמו ולא חוצה לו, כן תתוקן השנאה (כמו שבואר לעיל בפרק א. עפר שבעפר שבאש).

התיקון כח הרוח הגורם את התנועה בין העפר לאש, הוא שורש הקלקול - אולם גם שורש התיקון במדרגה זו. הנה יסוד הרוח יש בו תנועה לכל ו' צדדים, מזרח מערב דרום צפון מטה ומעלה. וכך אמרו לגבי מצות לולב שמנענו לו' צדדים לעצור טללים ורוחות רעים. אולם יש תנועה עצמית ויש תנועה מתלבשת. תנועת הרוח לד' צדדים, מזרח מערב דרום צפון, זהו תנועה עצמית של הרוח. לעומת כך, תנועת הרוח מעלה ומטה, עיקרה תנועה מולבשת. תנועת רוח ללמעלה מתלבשת באש שעולה מעלה, ותנועת רוח ללמטה מתלבשת בעיקר במים, שמניחים מקום גבוה ויורדים למקום נמוך. וכן יורדת לעפר שקבוע לתתא.

ולפיכך כאשר יש תנועה שאינה מתוקנת באדם בין מעלה למטה, כדוגמת סוגיא דידן, רוח שנעה בין מעלה (אש) לבין מטה (עפר), שורש התיקון הוא, להפשיט את תנועת הרוח ולגלות את שורשה, והיינו לגלות את התנועה בעיקר לצדדים.

ולמעשה, ביאורו, שאין עיקר התנועה תתפס בנפש באופן של עלייה וירידה, אלא באופן של התרחבות לצדדים.¹

1 הבנת העורך: כלומר, להרחיב בהדרגה את כוחות נפשו דיליה ולהגדילם, ולא לנסות לקנות מדרגות חדשות שהם למעלה ממדרגתו.

פרק ד – אש שבעפר שבאש

הקלקול

אש טבעה לקפץ ולדלג. ואש דאש זו מקפצת ומדלגת בין עפר לאש ובין אש לעפר, וחוזרת חלילה. ומכח כך, אין מנוחה, לא בעפר ולא באש, וכן התנועה ביניהם איננה תנועה נינוחה, אלא תנועה של קיפוץ ודילוג. וזו התנועה המתגלה אצל השונא, ש'הוא למעלה ואני למטה', ומיטלטל בין אש של רעהו שלמעלה, לעפר - לאני שלמטה, תנועה של קיפוץ ודילוג. וכלשון רש"י (שמות טו, ה) הרשעים כקש הולכין ומטרפין עולין ויורדין.

שנאה זו נתגלתה בהר סיני כמ"ש (שבת כט ע"א) מאי הר סיני שירדה שנאה לאומות העולם עליו. וכמה ביאורים נאמרו בדבר. (עין מהר"ל תפארת ישראל פרק כו, ופנים יפות על במדבר א, א) וכתב רש"י שם וז"ל שלא קיבלו את התורה, עכ"ל. והיינו שישראל שקיבלו את התורה הם למעלה. וכמ"ש בקרא (שמות יט, יח) והר סיני עשן כולו, מפני אשר ירד ה' עליו באש. והיינו שישראל נתעלו כיסוד האש. ולהיפוך אומות העולם שנמנעו מלקבל את התורה ירדו מטה, ונעשה שנאה באוה"ע ששונאים לישראל, שישראל נמצאים למעלה ואוה"ע למטה.

התיקון מקום המנוחה הוא בעפר, היסוד שנת, ולכך בו המנוחה. והנה כאשר יש לאדם תנועה של קיפוץ ודילוג בין עפר לאש, ובין אש לעפר וחוזר חלילה, שורש תקנתו, שהרצון לעלות כאשר נמצא בעפר לא יתפרץ ויעלה וידלג מיד בחזרה לאש שלמעלה, אלא ישהה מעט את עצמו בעפר ללא מבט ולו רק לרגע קט ללעילא, לאש שלעילא, ועי"ז מקבל לפחות מנוחה לרגע. וככל שיצליח להשהות את עצמו בעפר יותר בתפיסה זו, כך תגדל מנוחתו, ובזה מושרש שורש רפואתו.

אולם יש להדגיש שאם ישהה את עצמו בעפר, אולם בזמן שהותו שם מביט לעילא לאש העליונה, הרי שככל שנמצא למטה יותר וממשיך באותו זמן להביט לעילא, כן תגדל אצלו השנאה, כי רואה ש'אני למטה, וחבירי למעלה'.

לכן מוכרח שיעמיד את עצמו ולו לרגע קט בעצמו למטה, ללא מבט לעילא. וכך יגדיל את שהותו למטה ללא מבט למעלה, וכך יגדל מנוחתו וכן יגדל רפואתו. [נכתב על ידי הרב שליט"א במיוחד לעלון זה]

בס"ד

העלון השבוע

נתרם

לע"נ האה"ח

**מרת חיה בת
"ד אליעזר משה לייב**

ע"ה

נלב"ע טז' תמוז ותשע"ב

ת.נ.צ.ב.ה

יהודי יקר ! בעת שמחה, ולהנצחות

חייג עוד היום: 052-763-8588

ותסייע שעוד יהודים יזכו לטעום

מ'עולם ברור ראיתי'.